

BREVET PÅ MUSEUM

Postmuseums basutställningar blir till

Av Elisabet Olofsson

Etnolog och sedan 1983 chef för föremålsavdelningen på Postmuseum, med ansvar för samlingarna och utställningsverksamheten. Hon är ordförande i Kommunikationspoolen inom SAMDOK, samtidsdokumentation vid kulturhistoriska museer, och har arbetat aktivt inom ICOM, International Council of Museums. Tidigare har hon arbetat vid Lidköpings Hantverks och Sjöfartsmuseum, Värmlands länsmuseum, Musée de Bretagne i Rennes och Musée des Arts et Traditions Populaires i Paris.

ETT SPECIALMUSEUM

Postmuseum i Stockholm är det enda postmuseet i Sverige. Postverket är representerat över hela landet genom postkontor och lantbrevbärare. Det gör att museets publik kommer eller bör komma från hela landet.

I den posthistoriska basutställningen »Ett brev betyder. . .» har vi pekat på den geografiska spridning som vårt ämne har. I den har vi visat postanställda, postarbetare och postkunder från olika delar av Sverige, från Tvärålund och Bygdeå i Västerbotten i norr till Malmö i söder. Människan, i detta fall publiken, söker att identifiera sig med det hon ser och geografisk igenkänning är av stor betydelse.

Vi har även en lokal publik, Stockholmspubliken, som har större möjligheter att återvända och som kanske har andra krav på museet. För dessa lokala besökare, liksom för alla återkommande besökare, är det viktigt att visa på museets totala resurser, utställningar av olika slag, bibliotek, foto- och dokumentsamlingar, publikationer och aktiviteter. Alla dessa delar måste fungera men det är viktigt att förstå att de fungerar olika, kräver olika arbetssätt och vänder sig till olika människor.

Basutställningarna på Postmuseum har alla brevet som gemensam nämnare. En basutställning är, till skillnad från en tillfällig utställning, en utställning som vill ge grundkunskap i det valda ämnet. Basutställningen påverkar användaren, dig, i din syn på historien och i ditt förhållningssätt till nutid och framtid.

Det jag här skall presentera är den posthistoriska basutställningen »Ett brev betyder. . .» och de filatelistiska basutställningarna »Att läsa ett brev» och »Det började 1855».

VEM ANVÄNDER BASUTSTÄLLNINGAR?

Användaren av våra basutställningar kallade vi under arbetets gång »den icke-frälsta». Vi utgick ifrån att filatelisterna och posthistorikerna kommer till oss oberoende av basutställningarnas utformning. Då de redan är sakkunniga frågar de efter museets totala resurser.

Vår uppgift bör vara att locka även andra människor till museet. Där bör utställningarna så gripa besökarna att de vill se och fortsätta att använda

dem. Basutställningarna skall kunna stimulera varje besökare till kunskapslust.

Vid uppbyggnad av en utställning är det önskvärt att kunna tala med och testa idéer mot publiken. Eftersom museet stängdes i april 1985 hade vi ett publiktomt hus att arbeta i. Stängningen hade inte föregåtts av någon publikstudie av önskemål och förväntningar på museet. Den kunskap vi hade om publiken var de ytterst fragmentariska som vi fått vid gruppvisningar och genom de frågor från publiken som ställts till vakterna. Utställningarna byggdes därför upp utan någon klar uppfattning om vad som förväntades från publiken.

I alla tre basutställningarna vänder vi oss till en publik som inte är van att besöka Postmuseum. Ålders- och könsgänser är oviktiga. Det breda intresseområde som museet representerar vänder sig till samlaren, filatelisten och posthistorikern. Även för breskrivaren, historikern, teknikern, den konst- och kulturintresserade och den för grafisk form intresserade finns det mycket att upptäcka.

Utställningarna skall användas för att sprida Postmuseums innehåll och mål till nya grupper. Arbetet med detta riktar sig i första hand till barnen. Barnen är en investering i en framtida publik.

ETT ÅR OCH FYRA MÅNADER

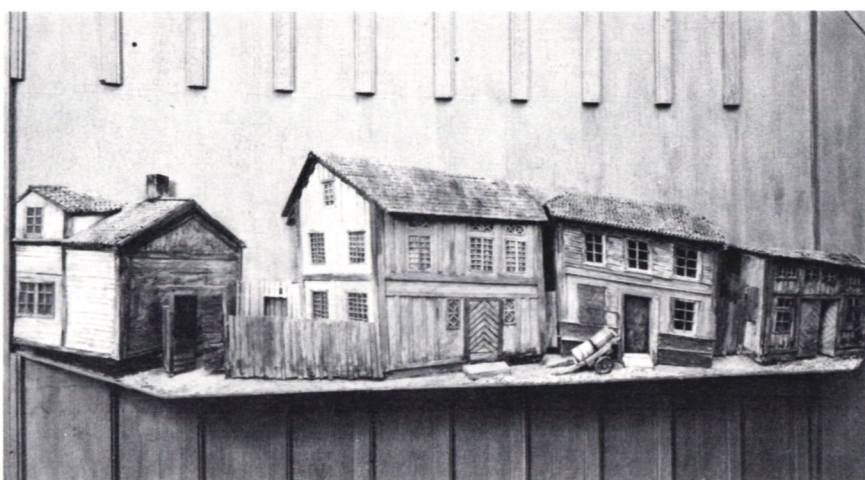
Postmuseum stängdes för ombyggnad i april 1985. Utställningssalarna utrymdes och de fåtal föremål som på grund av sin storlek inte kunde evakueras skyddades med byggnadsställningar och med tyg och plast.

Byggnadsarbetet skulle vara slutfört under 1985 och museet skulle återöppnas den 22 augusti 1986. Därför måste vi noga planera varje arbetsmoment. Lokalerna skulle utrymmas och nyplaneras, underlagsmaterial tas fram och baskunskap läsas in. Gamla föremål skulle vårdas och renoveras och nya föremål tas in i samlingarna. Synopsis för utställningarna måste skrivas och innehållet anpassas till respektive rum. Utvalda föremål skulle förtecknas. Varje del och enhet i utställningarna krävde ett underlag. Utställningsdockor och skulpturer måste definieras med hjälp av underlagsmaterial. Innehållet i film och bildspel måste preciseras. Utställningen byggs upp, snickras, målas, monteras och ljussätts. Texterna skrivas, sätts och monteras. Historien skulle konkret gestaltas.

Vid bedömning av personalbehovet räknade vi med att hälften av den fasta personalen skulle vara inblandad. Deras löpande arbetsuppgifter skulle upphöra under tiden. För att två våningsplan skulle hinna bli färdiga fordrades dessutom extra personal. Till varje våningsplan behövdes en utställningsarkitekt. Under sommarmånaderna extraanställdes två studerande i kulturvetenskap. Till den posthistoriska basutställningen skrev en författare texterna. Andra gjorde film, bildspel och fotoalbum om Postverkets personal. Konstnärer, målare och snickare engagerades för olika arbetsuppgifter.

*Dockor och modeller talar tillsammans. Postdräng från 1600-talet av Göran Hazelius och budkavelöverlämning av Eva Rahmqvist.
Foto Sven Tideman*

Modeller beställes, husfasader från småstad på 1850-talet av Per Lindquist i skala 1:10 respektive i full skala. Foto Sven Tideman

*Rum muras upp.
Foto Margareta Håkansson*

*Rum gestaltas, scen med postdräng och postiljon till häst.
Foto Margareta Håkansson.*

*Rum målas, Tommy Ceder och Birgitta Östlund.
Foto Margareta Håkansson.*

TRETTON RUM OCH 588 m²

Vi gjorde en analys av museets lokalbehov. I källaren planerades två rum och tillhörande trapphall som utställningsrum. I entréplanet bereddes plats för kapprum, publiktoaletter och kassa- och försäljningsutrymmen vilka tidigare hade varit underdimensionerade. Vi önskade även att få ett grupp-arbetsrum.

Den posthistoriska utställningen skulle byggas i elva rum på totalt 426 m². Rummen förändrades vad gäller dörröppningar och väggarnas placering. På så sätt blev lokalerna rymligare och lätta att använda.

I centrum på våningsplanet en trappa upp planerades ett stort rum med överglasat tak. Rummet fick utekaraktär och var därför inte lämpligt som utställningsyta. Det kom senare att kallas »Torget». Utställningsrummen på detta våningsplanet skulle ägnas filatelin. För tillfälliga utställningar avsat-tes fyra rum. De filatelistiska basutställningarna planerades in i två rum på 162 m². I rumslängan utmed Kåkbrinken placerades de tjugo skåp i vilka frimärkena skulle förvaras och ställas ut, de filatelistiska studiesamlingarna.

Biblioteket med läsesal och förråd planerades på det andra våningsplan-et. Detta innehåller också kontorsutrymmen och några rum för framtida utställningar.

INNEHÅLLET

Innehållet i de tre basutställningarna arbetades fram efter olika metoder.

Den posthistoriska basutställningen

Vid arbetet med den posthistoriska utställningen började vi med att tema-tiskt förteckna de ämnen som tidigare hade visats och de som aldrig visats. Antalet ämnen översteg antalet tillgängliga rum, ett urval måste göras. Något föll bort för att vi inte hade material att skildra det med, annat visade sig fragmentariskt i Postens historia och åter andra ämnen var omöjliga att visa på den yta som fanns. Arbetet gick långsamt och var tidskrävande.

Vi enades om att frångå den tematiska uppläggnings eftersom den inte var genomförbar. Första steget blev att se på faktaunderlaget på ett annat sätt, dvs att sammanställa Postens totala utveckling kronologiskt. Över detta lade vi ett allmänhistoriskt nät. På så sätt avspeglar Postens utveckling det allmänhistoriska förloppet.

Vid maj månads utgång 1985 hade vi gjort ett första försök. I synopsis belystes 1700-talet såväl allmänhistoriskt som posthistoriskt. Arbetssättet var komplicerat, men resultatet blev bra. Under sommaren gjorde vi samma arbete med 1600- och 1800-talen. Vi definierade århundraderna: 1600-talet – Sverige är en stormakt, 1700-talet – upplysningen, 1800-talet – industrialisering och utveckling, 1900-talet – organisation och strukture-ring av det svenska samhället.

Hur syns detta i Posten? Hur påverkar och påverkas Posten? För att få svar på frågorna beslöt vi använda brevet. Vi undersökte vem som skriver

*En lysande plåtportal
leder in i 1600-talet.
Foto Sven Tideman.*

brev, vem som arbetar med breven och vem som transporterar dem. Vi ville lyfta fram människan i historien, genom människans närvaro i utställningen berättar vi posthistoria.

De filatelistiska basutställningarna

I de två filatelistiska rummen ville vi ge en introduktion till frimärkssamlandet. Vi utgick från det basmaterial vi har av frimärken. Utställningarna skulle vara en sorts nyckel till förståelse av frimärkenas värden.

Vi provade samma arbetssätt som i den posthistoriska utställningen. De teman vi arbetade med var, portosatser, försändelseslag, helsaker, stämplat och frimärkstillverkning. Men vi såg det vara viktigt att varje rum hölls samman av en enhetlig berättelse som materialet strukturerades kring.

I det mindre rummet fanns den bemannade centralen för TV-övervakning. Det var anledningen till att filatelistiska rariteter placerades där. I samma rum kom vi att visa exempel på olika värden ett filatelistiskt objekt har.

POSTMUSEUM

april 86

Skiss under arbetets gång.
Foto Ove Kaneberg.

För det större rummet frågade vi oss vad Postmuseum har av filatelistiskt material som inte finns att se någon annanstans. Detta att tillverka frimärket fann vi vara ett sådant material. I tekniska museer behandlas inte frimärckstryckning. Trycktekniken är avläsbar i det tillverkade frimärket och detta påverkar samlarnas intresse, vilket också är en anledning till att belysa ämnet.

I Postmuseum visades tidigare tryckpressar och tryckmaterial, men fragmentariskt och skilt från det färdiga frimärket. Vi ville visa hela processen och det specifika i frimärckstillverkningen.

UTSTÄLLNINGARNAS GESTALTNING

Vi ville att våra två ämnesområden, posthistoria och filateli, skulle visas genom en för varje ämne särskilt anpassad gestaltning. Därför arbetade två formgivare med varsitt område. Formgivarna valdes så att de representerar olika uttryckssätt och formspråk.

Material och form som tidsatmosfär

Formgivare Björn Ed anställdes ett år för att arbeta med den posthistoriska basutställningen.

Då utställningsrummen inte var tillgängliga förrän i april 1986 måste formgivningsarbetet ske i ritningar, skisser och modeller. Så länge vi prövade en tematisk uppläggning av utställningen arbetade Björn parallellt med att i skiss visa vad det skulle innebära.

När den kronologiska uppläggnings hade fastställts presenterade han en principskiss för utställningens gestaltning. Denna innebar för det första att besökaren skall hejdas av något då hon kommer in i varje rum, känslan av närhet är viktig. För det andra skall hon få en upplevelse av tidsatmosfär som lockar henne att se och gå vidare. I tredje hand skall intrycken brytas av miljörekonstruktioner och vilpunkter med sittplatser. Principskissen antogs.

Utställningens form måste möjliggöra ett säkert sätt att ställa ut materialet. Föremål kan inte stå lösa i rummen. Material som papper och textil är speciellt känsliga för långvarig belysning och variationer i temperatur. Dagsljuset kan därför inte fritt flöda in. Stora föremål måste inlemmas i formen. Det var svårt att placera järnvägsvagnen, en stor roddbåt, buss och diligens i utställningen. Skalenliga modeller av föremålen gjordes och sattes in i en modell av hela våningsplanet. Vi kunde på så sätt se vad som var möjligt. I de fall vi inte kunde se vad som var bäst i modell byggde vi upp provmontrar i full skala.

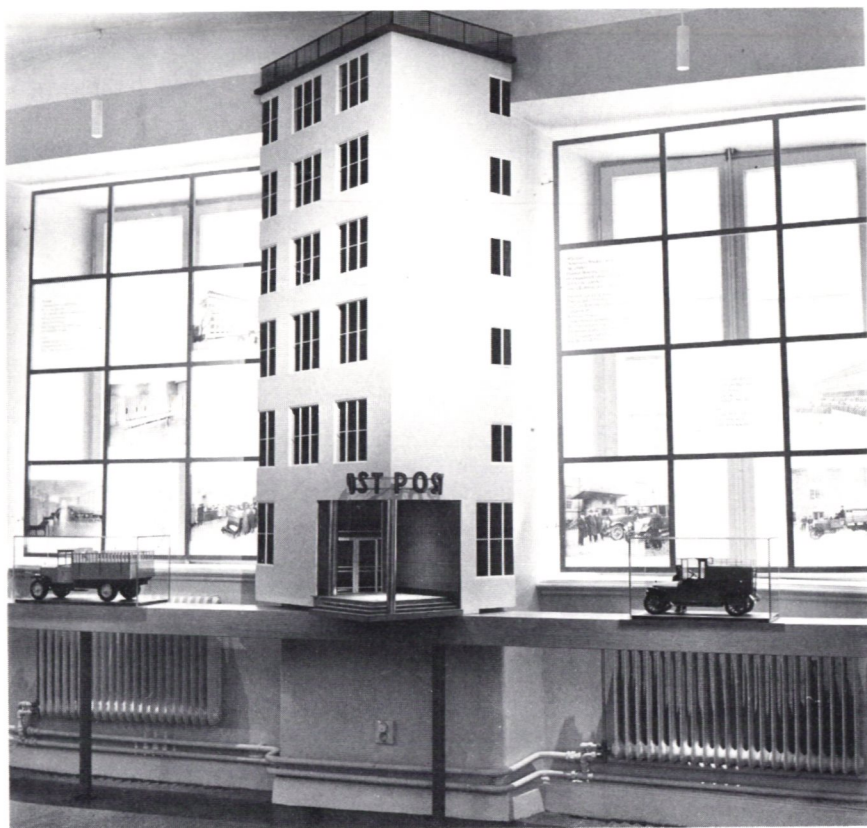
Formspråket är enhetligt i utställningen vilket innebär en genomgående grundprincip. Denna är att rekvisita, dvs till rummet tillförda former och delar är uttryck för formgivarens tolkning av tiden. Stora arkitektoniska former eller formelement speglar varje århundrade. Genom materialet och formen får besökaren en tidkänsla. Ett sammetstält med en gyllene plättingång ger associationer till såväl rikedom och makt som till en krigsskåde-

plats med tält på slagfältet, 1600-talet har gestaltats så. Fönsterinfattningar och vägg- och rumsavdelningar i funktionalistisk färg och form visar mellankrigstiden.

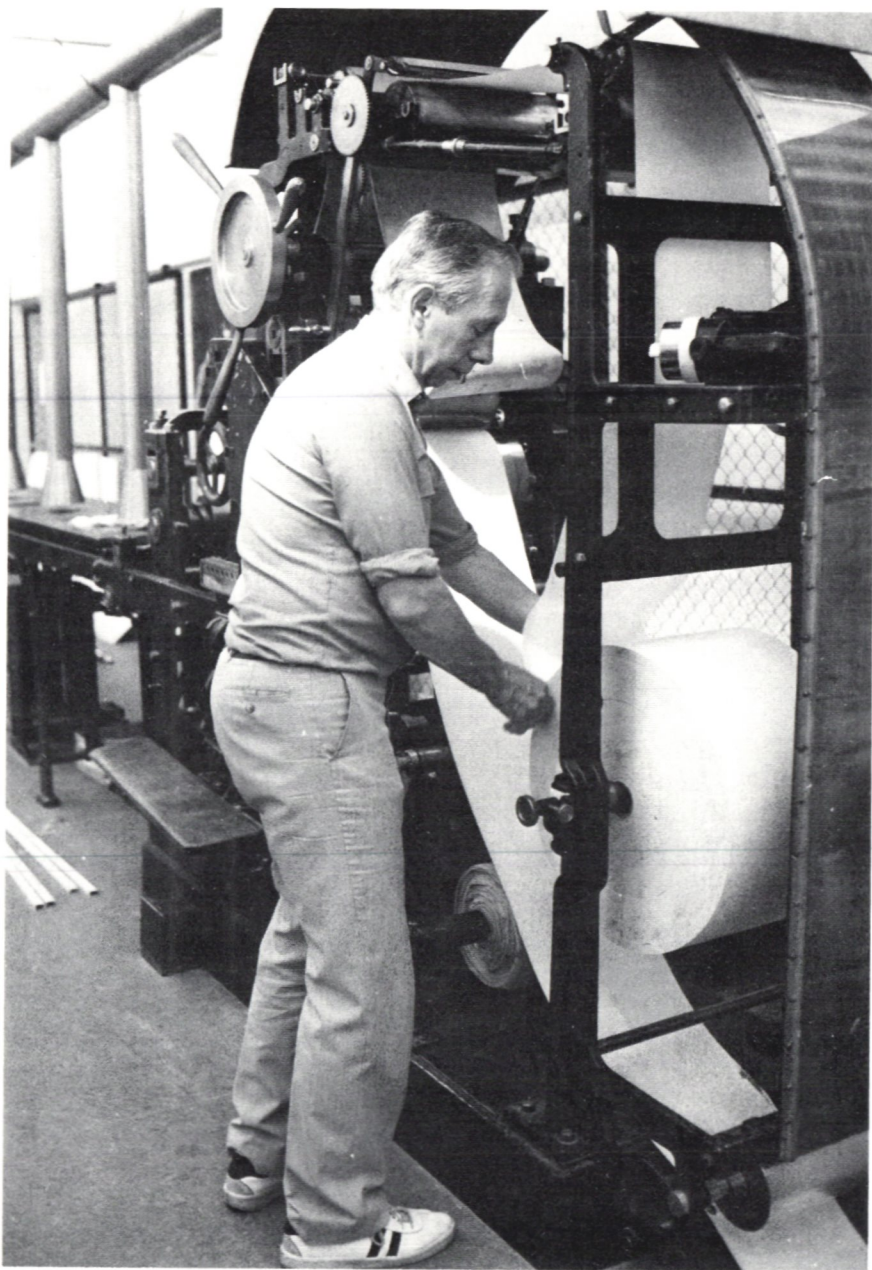
De arkitektoniska formerna har inte någon exakt förebild. De är gjorda i nytt material. Materialen, som trä och plåt, är bearbetade på den tidens sätt och är av tidsriktig dimension. Detta kvalitetskrav sträcker sig från hantverkarens första bearbetning till den sista strykningen av rätt färgnyans.

Genom hela utställningen löper ett tidsräcke. På detta träräcke visas modeller av transportmedel som använts av Posten från 1636 fram till idag. Parallellt löper texterna som genomgående har ett enhetligt utförande. De är monterade på en plåt som är uppsatt på väggen eller står som ett notställ i rummet.

*Modell av posthus från 1937, Fridhemsplan, Stockholm av Gunnel Odelberg.
Foto Sven Tideman.*

*Stora föremål finner sin plats. Simpan från 1849, foto Olof Wallgren och postkupé
från 1870-talet, foto Sven Tideman.*

*Pappersrullen monteras i Stickney-pressen från 1919, Sven Andersson.
Foto Margareta Håkansson.*

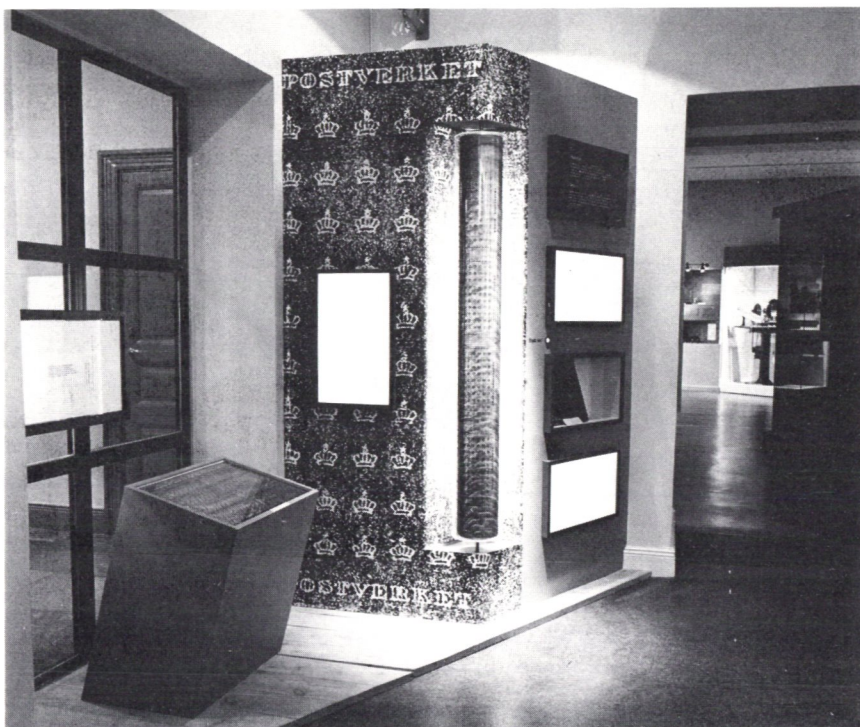
Säkerhetskraven vid frimärkstillverkningen är många, del av utställningen »Det började 1855». Foto Sven Tideman.

Material och färg som signaler

De filatelistiska utställningarna har gestaltats av formgivare Erich Fischer.

I de utställningarna skulle vi visa många objekt av papper. Papper är mycket känsligt för och påverkas av dagsljus. Därför var det ytterst viktigt att lösa det problemet. Våningsplanet är ljust med många och stora fönster. Erich presenterade ett förslag på hur problemet skulle lösas. Det innebar att dagsljuset skulle stängas ute med hjälp av en sorts fast rullgardin. Den har ett mönster som symboliserar frimärksperforering. Formen i de två utställningarna är olika. Färgvalet är gjort så att det skall förtydliga innehållets uppläggning. Brun färg signalerar den äldsta tiden medan klart röd, blå och gul färg visar vår tid. Trä och metall ger på samma sätt signaler om vad som hör samman från de olika tiderna. I utställningen »Att läsa ett brev» ställs objekten ut i montrar utefter varje vägg. Montrarnas inre uppdelning tar upp frimärksrullens bandform. Färgen i rummet är blå.

I utställningen »Det började 1855» finns två stora föremål som dominerar rummet, två tryckpressar. Den ena är från 1854, den tid då frimärkstryckningen skedde i privat regi. Den epoken skildras i tre enheter alla placerade på lagda trägolv som skiljer sig i nivå och material från rummets golv för övrigt. Tryckpressen från 1920-talet visas tillsammans med en metallkonstruktion i form av arbetsburar vilka ger en antydning om den tidens arbetsplats, tryckeriet.

TEXTEN

Texterna i en utställning skall vara korta, kunna läsas stående och snabbt. De ska vara så formulerade att helheten lätt förstås. Lässituationen i en utställning är väl känd. Besökaren vandrar genom en utställning, det är en relativt kort tid hon vistas där. Under den tiden skall innehållet i utställningen kunna upplevas och förstås. Allmänna texter bör ge besökaren kunskap om vad vi vill förmedla. Föremålstexter bör tala om de fakta som har gjort att föremålet har ställts ut i den aktuella utställningen. Andra uppgifter är inte lämpliga i utställningstexter. Övrig faktainformation kan ges på lösa blad, i separata faktarum, i utställningskataloger, i artiklar och böcker, genom litteraturlistor och hänvisning till bibliotek och arkiv. Vid textarbetet gäller det att sovra så att det vi vill berätta går fram och så att besökaren har en möjlighet att urskilja och ta emot detta.

Den posthistoriska utställningen

Titeln »Ett brev betyder. . .» skapades för att visa på utställningens mångtydighet. Här ville vi pröva ett nytt sätt att arbeta med texten. Texten skulle samverka med föremål, form, ljud och ljus och skulle varken vara över- eller underordnad andra delar av utställningen. Det var anledningen till att vi tidigt bestämde att vi inte skulle arbeta med rubriker. Texten som ett av utställningens uttrycksmedel ville vi låta utvecklas till en egen genre. Varför skulle inte utställningstexter kunna ge besökaren såväl fakta som upplevelse?

Fem månader innan utställningen öppnades kontaktades författaren Margareta Ekarv för att formulera texterna. Hon skriver skönlitteratur och har också arbetat med »Lättlästa böcker för vuxna». Detta och hennes tidigare utställningsvana gjorde att valet föll på henne.

De framtagna faktatexterna bildade underlag och ingång i ämnena. Vi har arbetat efter en bestämd princip. Formgivaren, författaren och projektledaren arbetade med ett rum i taget. Margareta lyssnade till vad vi ville berätta i varje rum eller rumsenhet. Hon »läste av» om detta förmedlades med föremålsurvalet, med formen och andra uttrycksmedel. Därefter började hon skriva texterna, text som komplement, som samverkar med övriga uttrycksmedel och som inte förklarar det som ses. Texten samlas på ett ställe i varje utställningsenhet som ett föremål i sig.

Texternas innehåll lyfter fram enskilda människors liv och öden i Posten. Individen får stå i centrum för stora och övergripande förändringar som sker.

Texterna är bearbetade och utskrivna så att besökaren lätt skall kunna läsa och förstå dem. Språkbehandlingen har varit viktig. Författaren har använt en enkel satsbyggnad, korta meningar, korta rader och en medveten språkrytm. Språkrytmen och en tilltalston avser att underlätta läsning och läsförståelse. Texterna är strofindelade, ett sätt att ge många ingångar i texten. Om besökaren läser en strof och tar till sig denna kan det locka till vidare läsning av hela texten. Den bärande tonen och andan skall väcka

Textplatta i avsnittet »Lägst i Posten högst i byn». Foto Sven Tideman.

kunskapslust och stimulera besökaren att söka vidare i utställningen, i museet, ja i själva livet.

De filatelistiska utställningarna

Namnet »Att läsa ett brev» fungerar som rubrik och ingång till en av de två filatelistiska basutställningarna. Att läsa ett brev betyder här att läsa av ett kuvert eller ett brevomslag, titeln blir på så vis dubbeltydig. Det är ett brev utsida som tolkas. Texterna förklarar hur detta går till. I texten om frimärket får läsaren veta vad frimärkets färg, form och placering betyder. Varje utställt föremål och objekt har en text som förklarar varför det har valts ut. Detta är en deskriptiv etiketttext.

Den andra filatelistiska utställningen har en tudelning i innehåll och form som motsvaras av två huvudrubriker. De är »Det började 1855» och »Posten tar över». Texterna där har behandlats på samma sätt som i utställningen »Att läsa ett brev».

Dessa texter har skrivits av flera tjänstemän på museet. Ett språkligt enhetligt uttryck har eftersträvat vid fakta- och korrekturläsning.

Typsnitt och layout

Alla texter i basutställningarna är satta i samma typsnitt, Palatino. I den posthistoriska utställningen »Ett brev betyder. . .» är de tryckta i svart på blekblått akvarellpapper. I de två filatelistiska basutställningarna är texterna satta i vitt på svart bakgrund.

ARBETSMETODERNA, NÅGRA EXEMPEL

Sju konkreta exempel ur våra utställningar belyser arbetsmetoderna.

Postkunder under fyra sekel

Vi valde våra postkunder efter att ha ställt frågor som: vem var det som behövde Posten, för vem anpassade Postverket i första hand sina tjänster?

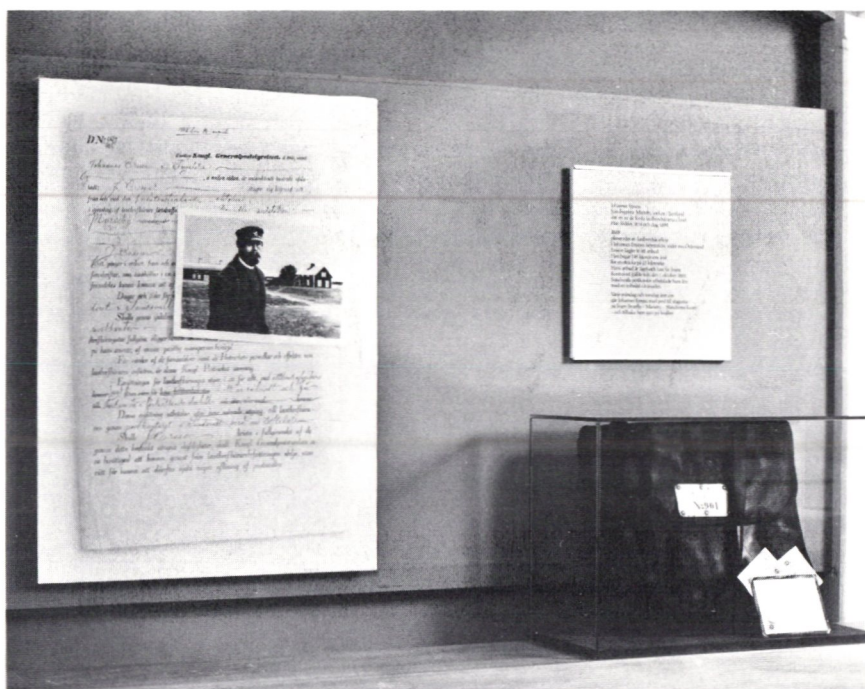
Stormaktens utövare med kungen i första rummet är vår brevkund på 1600-talet. Den visas indirekt genom kuriren som är dess budbärare. Under 1600-talet hade den svenska stormakten ett stort behov av kontakt med krigsskådeplatserna ute i Europa. De makthavande måste snabbt få veta hur kriget framskred och få information om ändringar och uppror i landet. Den kunglige kuriren är en viktig person som löper genom riket Sverige med brev till huvudstaden. I den situationen organiseras Posten. Ordnad allmän postgång utvecklas först utmed linjen mot utlandet, i första hand mot Tyskland.

En ridande kurir visas i modell i utställningen. Den illustrerar, genom sin placering nära ett fotografi av en bataljmålning, att krig och post hörde nära ihop. I ett dokument från 1595 klargörs vad det innebär för såväl människorna utmed vägen som för den som red. Våldgästning var vanligt och kuriren måste vara försedd med särskild identitetsbricka.

Brevskrivaren på 1700-talert har flyttat in i ett lusthus. Huset ger en idé om tiden och det ger upplevelsemässigt och arkitektoniskt en volym i den monotona längan av rum. Man kan enkelt gå in i lusthuset och fördjupa sig eller välja att gå förbi.

Vid öppnandet i augusti 1986 var bokförläggare Carl Christoffer Gjörwell den brevskrivare som presenterades här. Hans brev finns bevarade i stort antal i Kungliga biblioteket, Stockholm. Gjörwell var medveten om brevens betydelse både för honom själv och för brevmottagaren. Han funderar över hur de skulle kunna bevaras för framtiden. Gjörwell hade stor betydelse som folkbildare med de böcker och tidningar han tryckte och distribuerade.

På 1800-talet har vi valt att visa flera brevskrivare. Posttransporterna

Lantbrevbäraren Johannes Ersson i text och föremål. Foto Sven Tideman.

Modern frimärkstillverkning presenteras i ord, bild och föremål. Foto Sven Tideman.

Brev från arbetarna vid Göteborgs mekaniska verkstad 1872. Foto Sven Tideman.

över Ålands hav berättas med båten »Simpan» som dras över isen. Ett brev har ramlat ur postkaggen och ligger i ett isflak. Brevet är skrivet av Fredrika Runeberg, diktaren J L Runebergs hustru, och adresserat till överbibliotekarien i Stockholm. Brevet kan ha sänts med »Simpan» 1872.

När postkupén började användas vid 1800-talets senare del blev den viktig för brevskrivarna. I järnvägsvagnen sorterades posten under resans gång och breven kom allt fortare fram till adressaten. Nya näringsgrenar växte fram över hela landet, handeln och industrin blomstrade. Alla behövde de en snabb postgång.

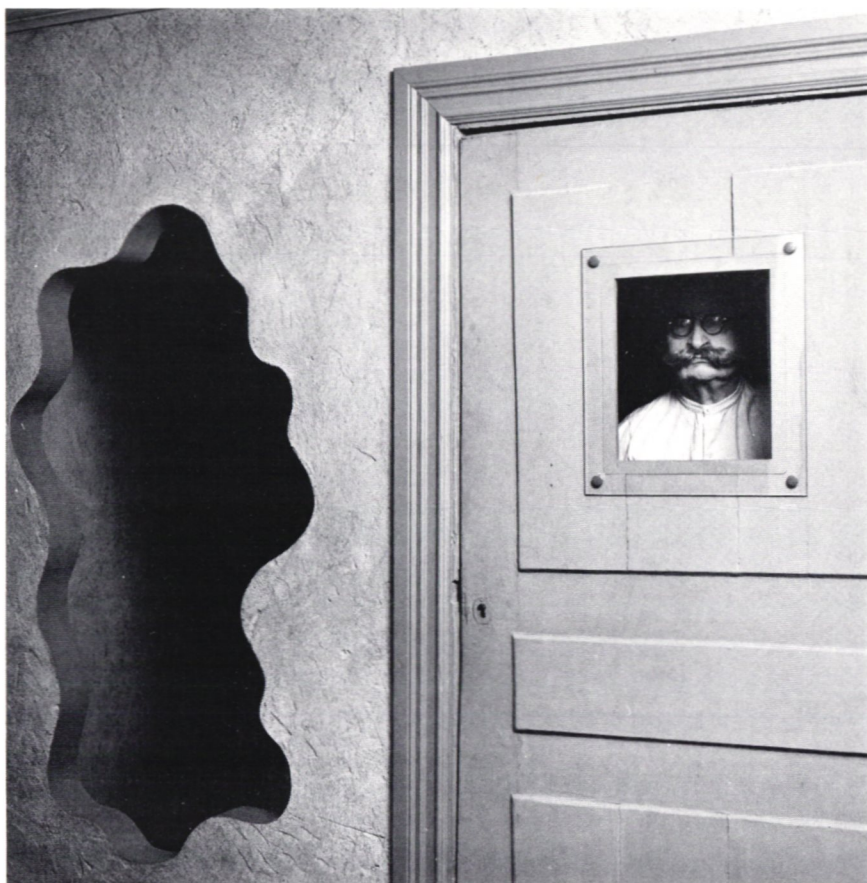
1872 strejkar arbetarna vid Göteborgs mekaniska verkstad. Deras brev till metallarbetarna i Motala transporteras i postkupéerna. Breven innehåller ett upprop om solidariskt stöd. Arbetarnas brev kompletteras med breven från handelshuset Bröderna Thulin & Co i Göteborg.

1800-talet innebär flyttningar inom landet och en omfattande emigration. För emigranterna betydde breven mycket. Breven innehöll information, biljetter och förskönande brevskrivningar. Skrivkunnigheten ökar och det blir allt billigare att skicka brev, transporterarna går fortare och tiden krymper.

I en brevväxling mellan Anders Nilsson från Värmland och hans släkt och vänner kan vi se flera sidor i emigranternas liv. Nilsson var en av de många som reste ut, men som snart kom tillbaka. Hans brevväxling visas tillsammans med två husmodeller, ett hus på prärien i USA och en stuga i skogen i Sverige.

På 1900-talet får brevskrivaren representeras av en förening och en familj. Vi visar RFSU-avdelningen i Malmö som exempel på en Postens storkund. Föreningens verksamhet består bl a i utbildning per korrespondens och folkupplysning.

Dagens private brevskrivare blir avläsbar i en posthög, som visar den post en familj får under ett år. Breven har ramlat in genom brevinkastet i en modern dörr och ligger på tamburgolvet. Dörren är i skala 2:1. På tamburgolvet, som blivit till soffa, kan besökaren sitta ner och närmare studera dagens postkund.

*Postmästare Hielm möter kunden.
Foto Sven Tideman*

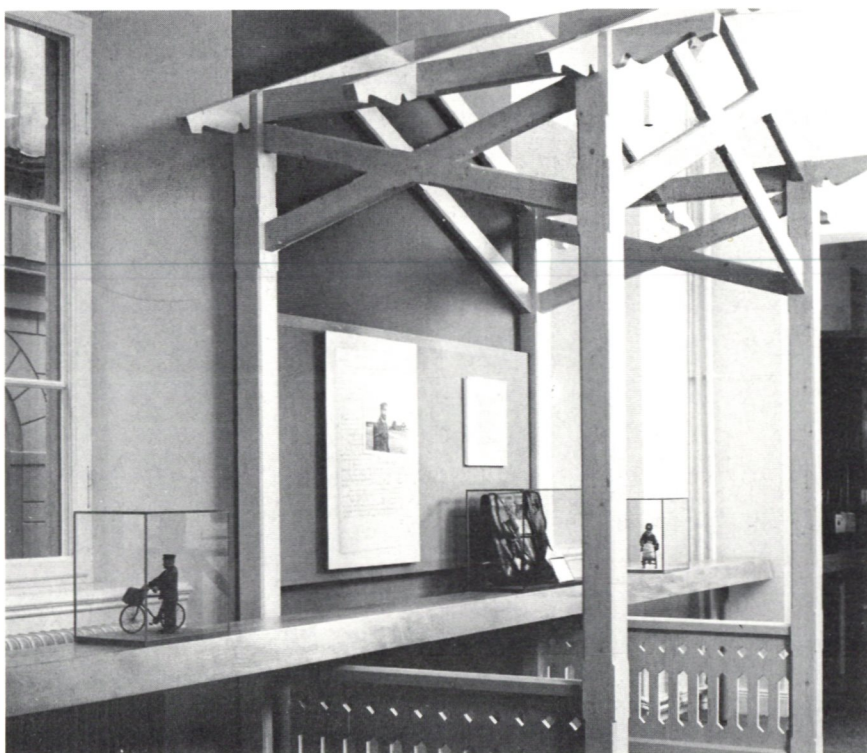
Hielm, en officer i Örebro

Det postkontor vi valde att visa är från tiden före frimärkets tillkomst 1855.

Postmästaren på tidigt 1800-tal var ofta en pensionerad militär. Det var ett hedersuppdrag att få bli postmästare och det som krävdes var att man var betrodd. Postmästarens hem var också postkontor.

Vi sökte ett postkontor där postmästaren hade varit militär. För att finna detta studerade vi brevkartor som gav oss uppgifter om postmängden och förteckningar över personal. Per Gustaf Hielm blev vår postmästare. Uppgifter om honom fick vi genom länsmuseum och arkiv i Örebro.

Hielm är representant för de postanställda i ett Postverk som ännu inte är stort, som har en postmängd och ett transportsystem som fortfarande är överblickbart för den anställde. Posten transporteras i stort sett likadant som på 1600- och 1700-talet med ryttare och häst eller med häst och vagn. Postmästaren skulle ta emot när posten kom och se till att allt stämde. Därefter skulle han anslå vem som fått post och lämna ut den. Det var inte varje dag som det kom post till Örebro. Den Örebrobo som väntade ett brev gick hem till Hielm, steg in i farstun och såg efter vilken post som kommit.

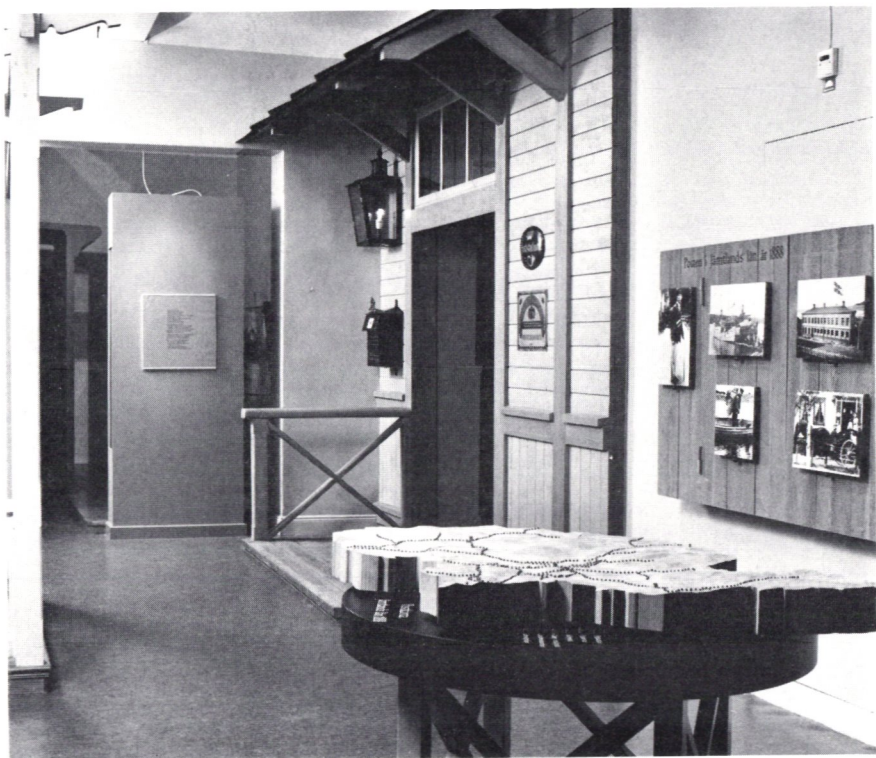
*Lantbrevbäraren står på verandan.
Foto Sven Tideman.*

Jämtlands läns post 1888

Under 1800-talets andra hälft händer mycket inom Posten. Yrkesgrupper utkristalliseras, poststationer i stort antal anläggs ute i bygderna och lantbrevbäringen införs. Posten tar över all postförmedling i landet. Brevmängden ökar med folkmflyttningar, med den ökande skriv- och läskunnigheten och i det framväxande industri- och kommunikationssamhället. Den utvecklingen ville vi visa.

Vi forskade i dokument och handlingar för att finna en del av landet som kunde illustrera detta, Jämtlands län blev vårt exempel. Vad händer i Jämtlands län 1888? Hur många postkontor och vilka finns där? Hur transporteras posten, hur distribueras den och av vem? Nätet av dessa postfunktioner åskådliggöres på en reliefkarta i trä. Funktionerna markeras i olika färger och visar täthet och spridning.

Namnuppgifterna skulle ha överlastat kartan, de placerades bakom ett fotografi av motsvarande funktion. Fotografierna, ett för varje postfunktion, sitter uppsatta på träplattor. Den som vill veta namnet på ett postkontor eller mellan vilka orter t ex en kärrpostlinje gick kan lyfta på en träplatta och läsa texten. Uppgifterna har vi hämtat från dokument på Post-

*Karta över Postens spridning i Jämtlands län 1888, Jane och Michael Crisp.
Foto Sven Tideman.*

museum, från Postens arkiv och från museer och arkiv i Jämtland.

En stor plats i utställningen får vår lantbrevbärare. Han heter Johannes Ersson och gick på linjen Brunflo–Slandroms kvarn enligt ett kontrakt från 1888. Vi hittade inte något fotografi på Johannes, istället finns ett porträtt av honom, en oljemålning.

Efter det att utställningen hade öppnat fick vi kontakt med personer i Jämtland som vet mera om Johannes Ersson. Kanske kommer vi att få fram ett fotografi av honom och få tillgång till något brev som han har delat ut. Utställningen är även ett sätt för museet att samla kunskap.

»Ettan» befolkas

»Ettan» är Postverkets första motordrivna diligens och tillverkades av Scania Vabis 1922. Eftersom »Ettan» är intressant såväl ur postal, teknisk som kulturhistorisk synvinkel ville vi att bussen skulle finnas med i en historisk utställning.

Drygt ett och ett halvt år innan museet åter öppnade tog vi kontakt med Postens Diligenstrafik i Lycksele där bussen förvarats, vårdats och visats sedan slutet av 1960-talet. Hösten 1985 besökte vi Lycksele för att visa en modell av utställningen. Vi samlade in faktamaterial och diskuterade hur och när bussen skulle transporteras till Stockholm. Under samtal med personalen vid Diligenstrafikens kontor kom vi fram till att vi skulle visa bussen som den var i bruk på linjen Tvärålund–Lycksele 1923.

»Ettan» anländer till Postmuseum i april 1986. Foto Sven Tideman

*Diligensföraren Gustaf Manfred Holmberg har hämtat en lösväska.
Foto Sven Tideman*

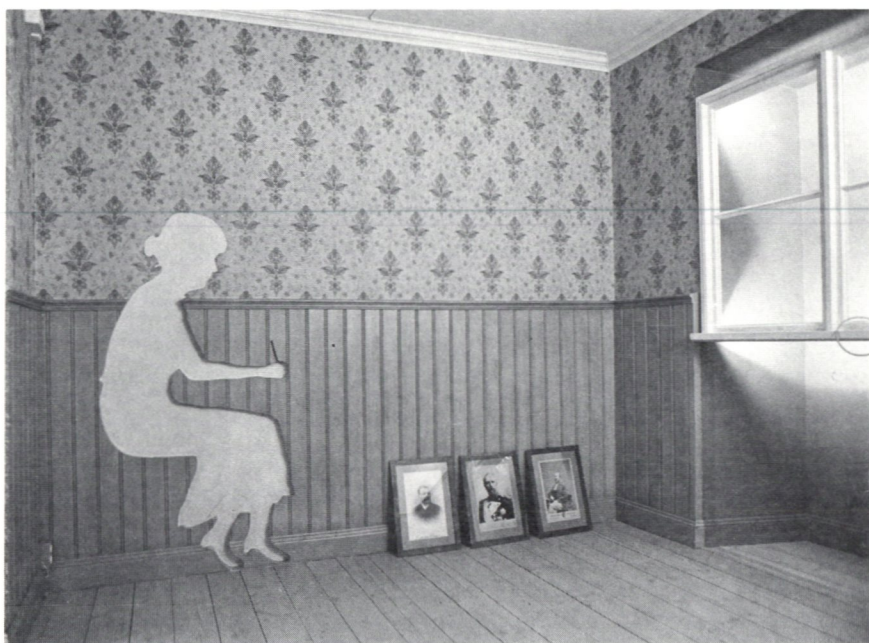
Skulle bussen vara utrustad för sommar eller vinterkörning? Den banddrivning som användes under vintern 1923 är av gummi, som torkar och spricker inomhus. Av den anledningen valde vi att visa bussen under en sommarmartur.

Det var viktigt att bussen kom in i Postmuseum så tidigt som möjligt för att rummets hela användning skulle kunna bestämmas. När bussen kom i april 1986 kunde vi se hur den och de två andra fordonen skulle placeras.

I rummet skildras tre transporter på landsväg vid olika tidpunkter och på olika platser i landet. Därför är varje transport en enskild berättelse fri från sin geografiska miljö.

»Ettan» befolkas av en jägmästare från de skogrika Lyckseletrakterna. En kvinna och hennes lilla dotter som åker buss för första gången i sitt liv är också passagerare. Chauffören Gustaf Manfred Holmberg är på väg in i bussen efter att ha hämtat en lösväska utmed vägen. Berättelsen kompletteras med en modell av bussen rustad för vinterkörning, en videofilm med korta inslag av bussen körd i vinterväglag och en monter med tidtabell, biljett samt textuppgifter om bussen, linjen och chauffören.

»Ettan» en posttransport på en bestämd plats och vid en bestämd tidpunkt har fått liv.

Postanställd kvinna och hennes tre manliga överordnade, kungen, generaldirektören och postmästaren. Foto Margareta Håkansson

Lägst i Posten, högst i byn

Den postanställdes situation vid 1800-talets slut beskrivs i ett avsnitt. Den postanställdes som en bricka i ett alltmer differentierat hierarkiskt system. Över alla härskar kungen, därefter kommer generaldirektören och för de flesta inom Posten finns det en postmästare som bestämmer. Detta innebär att en postanställd har en väl definierad plats och preciserade arbetsuppgifter, men också en säker anställning och en social ställning av betydelse på orten.

I rummet visar vi ett axplock fotografier från 1800-talets slut och fram till 1914. Det är en tid då utbildning och specialisering krävs allt oftare. Fotografierna avbildar lantbrevbärare, poststationsföreståndarinnor, post-entreprenörer, postexpeditörer, postmästare och postbud från norr till söder. I album vill vi belysa enskilda historier sammanställda av museet, föreningar, forskare eller postanställda. Tre album finns färdiga med fotografier, dokument och text.

Ett album speglar en poststationsföreståndarinns hela liv. Hon är Augusta Bruhn från Bygdeå i Västerbotten. Postverket ansåg poststationsföreståndarinneyrket inte vara tillräckligt som försörjning. Det kunde endast vara en bisyssla. Vad detta innebar för många kvinnor presenteras i ett album sammanställt av en etnolog. I ett tredje album har en hembygdsförening samlat material om postmästarna i Fjällbacka, Bohuslän.

Kännedom om sitt yrke, sin arbetsplats eller någon släkting tror vi kan locka många besökare till fortsatt kunskapssökande.

»Att läsa ett brev»

Namnet på en av de filatelistiska utställningarna kunde också ha varit »Ett kuvert berättar».

Vi definierade kuvertets olika beståndsdelar: adressaten, frimärket, andra noteringar, stämpeln, andra frankeringssätt och försändelseslaget. Vad betyder dessa ord i filatelin, posthistorien och samhällshistorien?

Vi samlade fakta för varje del och gjorde en kronologisk sammanställning av objekt och föremål. Vilken information ger adressaten? Varför skrivs adressaten på det sätt den skrivs? I vilket samhälle levde adressaten? Varför sitter frimärket där det sitter? Varför har frimärket den färg det har? Varför har frimärket den valör det har? Svaren ger vi i de brev och föremål som valts ut för varje avdelning.

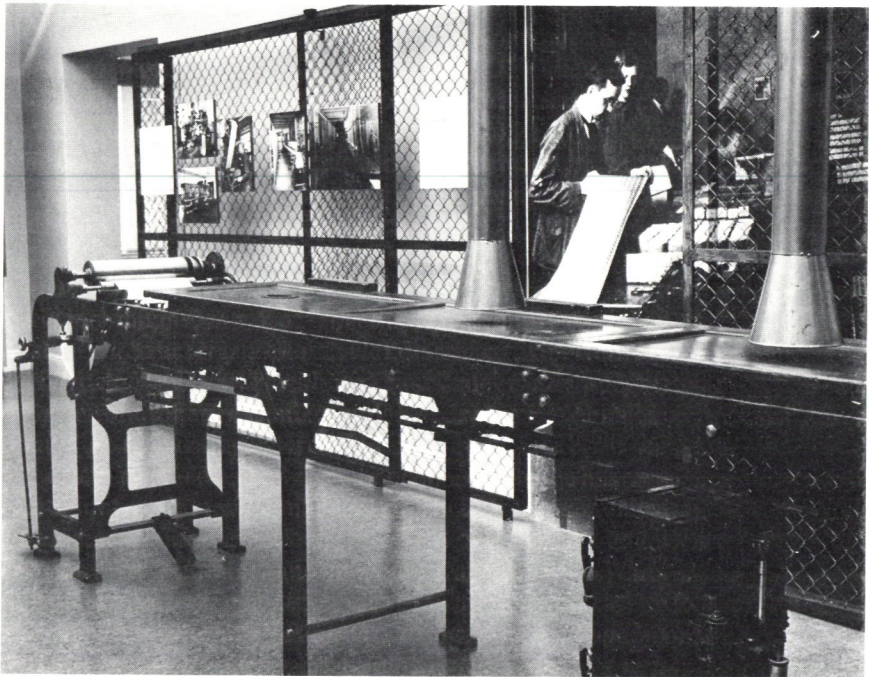
Kan vi ge besökaren lust att söka svar på dessa och andra frågor har vi uppnått något. Vi vill att besökaren skall använda filatelin som historisk kunskapskälla, i såväl museets samlingar som i andras och egna samlingar.

»Det började 1855»

Det första svenska frimärket trycktes 1855. I utställningen om frimärkets tillverkning visar vi främst det som trycktekniskt är speciellt för frimärkstryckning.

*Hans Larsson vid präglingsmaskin.
Foto Margareta Håkansson*

*Stickney-pressen omges av dokumentärfotografier från tidigt 1900-tal.
Foto Sven Tideman*

Efter genomgång av faktamaterial och museets samlingar av objekt och föremål valde vi att visa utgåvor som inneburit förändrad tryckteknik.

Två tryckpressar representerar den uppdelning som finns av tryckning dels privat och dels tryckning i Postens egen regi. Den äldsta tryckpressen är Sparres press från 1854 och den andra är Stickney-pressen från 1920-talet. Den senare är den första tryckpressen som Posten ägde.

Boktryckstekniken visas med de första utgåvorna av svenska frimärken. En del av utställningen visar på olika sätt att märka papper, med påtryck och med vattenmärkning. Allt för att säkert kontrollera vart papperet tar vägen. Olika utgåvor av frimärken visar hur tryckningen gick till i koppartryck, genom prägling och med litografisk teknik. I utställningen presenteras också den konkurrenssituation som gällde för tryckare.

När Posten trycker egna frimärken visas tekniken i anknytning till Stickney-pressen. Ståltryck är den teknik som används. I en modell av dagens tryckpress visas hur kombinationstryckningen går till, dvs stål- och offsetttryck.

Tekniken kompletteras med uppgifter om dem som arbetade med frimärken, arbetare i tryckeriet, gravörer och konstnärer. Människan finns närvarande i form av utsågade profiler och stora fotografier.

Vi saknade mycket material och kunskap i ämnet och har därför samarbetat med tryckeriet inom Postens frimärksavdelning. Personalen där har satt upp och kompletterat tryckpressen från 1920-talet och även en maskin för plåttillverkning, en för perforering och en spolmaskin. Vi tog in nytt material till samlingarna bl a för att visa hur ett frimärke kommer till idag.

*Samhällets förändringar kan ses i adressatens utförande under århundraderna.
Foto Sven Tideman.*

EN UTSTÄLLNING BLIR TILL

Många människor deltog i utställningsarbetet på olika sätt. Det är människorna som gör utställningarna.

Projektgrupperna

För arbetet med Postmuseums nya basutställningar fanns två projektgrupper. Medlemmarna i en projektgrupp har ansvaret för arbetet. Gruppen är det första och det sista filtret som idéerna silas genom. Projektgruppernas struktur förändrades under arbetets gång. Flera av den fasta personalen kunde i praktiken inte frigöras från ordinarie arbetsuppgifter. Andra personer tillkom under arbetets gång. Det måste påpekas att till den 22 augusti 1986 skulle förutom de tre basutställningarna även en tillfällig utställning byggas och de sex studierummen på frimärksvåningen iordningställas. Vid sidan av detta måste även det ordinarie arbetet skötas.

Museets ledning

Ledningen svarar för att museets målsättning följs vid utställningars tillkomst.

I det förberedande arbetet deltog museichefen fram till dess att de övergripande linjerna hade bestämts, då överlämnades arbetet till projektgrupperna. Museets ledning hölls kontinuerligt underrättad. När en lösning innebar en förändring i rumsdisponering eller på annat sätt påverkade byggsituationen eller den ekonomiska situationen rådgjorde projektgrupperna med ledningen.

Personalen

Museets hela personal påverkar utställningsresultatet på olika sätt.

Vakternas och visningspersonalens erfarenheter togs med på ett tidigt stadium. När projektgrupperna hade formerats och börjat bearbeta idéer hölls stormöten där tankarna presenterades, skisser och modeller visades. Många viktiga synpunkter kom fram vid dessa möten vilka påverkade det slutgiltiga resultatet.

Byggfolket

Utställningarna byggdes såväl idémässigt som i verkligheten samtidigt som arbeten med ombyggnaden pågick i huset. Det är en svår situation, som dock har vissa fördelar. Hur en idé skall kunna förverkligas i rummet kan diskuteras med arkitekt och byggarbetarna på ett tidigt stadium. Lösningar kan sökas som i vissa fall förändrar byggarbetenas utförande. Flexibilitet är dock nödvändigt från alla parter.

Regelbundna avstämningar, för det mesta informella, hölls med arkitekten och med den ansvarige för belysningsarbetena. Vad vi förlorade genom att inte komma in i utställningslokalerna förrän i juni 1986 kompenserade vi med dessa diskussioner.

Externa experter

Under arbetets gång provades idéerna och tankarna tillsammans med externa experter. Dessa tillkallade vi ganska slumpartat. Om någon råkade vara i Stockholm eller hade en stund över passade vi på att tillsammans gå en runda i utställningen, antingen i modellen eller i de tomma rummen med skisser i hand. Experter som vi bad om hjälp var t ex museologer, etnologer, posthistoriker, historiker, journalister och formgivare.

Detta sätt att kontinuerligt få kritik, ifrågasättande och idéer under arbetets gång var mycket värdefullt.

En mångfald yrken

Yrkeskunskap inom alltflera områden behövs för att göra en utställning. Det blev många som arbetade med våra utställningar.

Projektansvarig: Karin Rabén
Projektledare: Elisabet Olofsson
Formgivare: Björn Ed, Erich Fischer

Anställda vid Postmuseum:

Bo Andersson
Gun Hedvall
Christina Jägerbäck
Maria Larsson
Robert Mattson
Anna-Lisa Nordgren
Louise Palme
Björn Sylwan
Britt Westermark

Externt engagerade:

Sven Andersson, tryckare
Per Bengtsson, konstnär
Göran Carlsson, museichef
Jane Crisp, formgivare
Michael Crisp, formgivare
Börje Edh, skräddare
Ulla Ehrensvärd, docent
Margareta Ekarv, författare
Göran Hazeliuss, konstnär
Arne Holmgren, dekormålare
Helge Jardling, träsnidare
Harald Karlsson, segelmakare
Lasse Korall, lärare
Erik Lindgren, posthistoriker
Per Lindquist, konstnär
Anna-Karin Ljusberg, mediatekniker
Gunilla Lundahl, journalist

Britta Lundgren, etnolog
Anders Lundström, modellbyggare
Birger Nordahl, konservator
Gunnel Odelberg, modellbyggare
Pia Olsson, formgivare
Lena Palmquist, etnolog
Eva Persson, producent
Ivar Qvarnström, textare
Eva Rahmqvist, konstnär
Kersti Rasmusson, fotograf
Gunnar Sillén, arkitekt
Tord Svensson, konstnär
Sture Westerberg, snickare
Angelos Strathopoulos, färgare
Per-Uno Ågren, universitetslektor
Anders Wählmark Filmproduktion
David Broberg AB
Erich Fischer Reklamateljé AB
Håkans plåtslageri AB
Ingela Almgren Grafisk Form & Illustration
Lundströmer & Lindh snickeri AB
Måleriverkstan Tommy & Birgitta AB
Peter Wennerberg AB
Skölds byggnadsmekaniska AB
Snickare Carl Mikael AB
Sofia snickeri AB
Sundberg & Johanson
Sven Lindgren snickeri
Text & Rubrik
Thor Snickeri & Smide
Utställningstjänst
Winge Båtsnickeri AB
Älta Snickeri

Postiljonen Anders Andersson arbetar på diligenslinjen Katrineholm–Linköping 1862. Foto Sven Tideman